

L-EQDEM ĠABRA TA' LIĠIJJET

Lil shabi, studenti tal-Liġi

Il-liġijiet huma l-qofol ta' kull pajjiż. Huma jzommu l-poplu marbut flimkien u jmexxuh fi triq waħda, fit-triq tal-ġid, tal-qawwa, tal-kobor. Neħhi l-liġijiet jew għammar poplu b'liġijiet ħżiena, u l-pajjiż isir bħal dar mibnija b'ħaġar bla tajn, bħal bniedem marid bil-mard irqiq li jifnih sal-mewt. Għalhekk is-slaten, li riedu l-ġid u l-kobor ta' arthom, l-ewwel ma ħasbu fil-liġijiet. Dahhlu liġijiet godda, neħhew oħrajn li ma baqgħux jiswew, biddlu oħrajn biex iqabbluhom mat-tibdil taż-żmenijiet, u ġabru f'ġabra waħda l-liġijiet kollha li fuqhom għandha timxi l-ħajja tal-pajjiż. Hekk għamel is-sultan Ġustinjan li bil-għajjnuna ta' ħafna għorrief ġabar fis-sena 527 il-liġijiet kollha tas-saltna ta' Ruma f'ġabra li għadha tissemma b'ismu *Codice di Giustiniano*. Hekk għamel ukoll Federik, sultan ta' Sqallija fis-sena 1231, li kien jaħkem ukoll fuq Malta; hekk għamlu l-Gran Mastri Manoel fis-sena 1723 u De Rohan fis-sena 1784.

Jekk induru dawra mal-istorja tad-dinja, niltaqgħu kul-limkien u fiż-żmenijiet kollha ma slaten li għamlu ġid lil pajjiżhom b'liġijiet tajbin. Izda fosthom kollha rrid insemmi wieħed biss, l-eqdem wieħed li ismu jibqa' jissemma sal-aħħar żmenijiet. Hammurabi kien sultan ta' Babel madwar elfejn sena qabel Kristu. Dak iż-żmien is-saltna ta' Babel kienet maqsuma u taħt il-ħakma tas-slaten ta' Għelam. Bil-hila tiegħu Hammurabi qanqal minn fuqu l-madmad ta' Għelam u għaq-qad flimkien saltna waħda, is-saltna ta' Babel, hielsa minn kull ħakma barranija. Biex aktar isaħħaħ l-għaqda tas-saltna tiegħu Hammurabi ħaseb malajr għal-liġijiet; biddel x'uħud minnhom u żied oħrajn u ġabarhom kollha f'ġabra li l-għorrief semmewha *Codice* ta' Hammurabi. Minqux fuq ħaġra sewda għolja 7 piedi u nofs, sabuh il-Franciżi huma u jħaffru fil-belt ta' Susa, f'tit il-fuq mill-golf tal-Persja bejn Diċembru 1901 u Jannar 1902. Illum qiegħed Pariġi fil-mużew ta' Louvre (tinqara Luvr).

Din il-ġabra ta' liġijiet turina f'mera kemm kien il-quddiem il-poplu ta' Babel f'dawk iż-żmenijiet il-qodma, meta l-ġnus kbar tal-lum kien għadhom anqas biss ma twieldu. Għalkemm huma liġijiet magħmulin għal-poplu li jemmen bl-allat u li kellu drawwiet li ma jaqblux mad-drawwiet tagħna madankollu x'uħud minnhom ma jaġmlix għajb lill-għerf ta' żmienna, juru hila, dehen u għaqal fit-tmexxija ta' dak il-ġens kbir u qawwi. Insemmi hawn xi f'tit minnhom li jistgħu jitqabblu u jixxiebhu mal-liġijiet tagħna.

Il-familja kienet minn dejjem maghrufa bhala sies ta' kull nazzjon, u ghalhekk il-ligijiet ta' kull pajjiz harsu dejjem lejn il-familja u hasbu fiha fuq kull haqa oħra. Fil-ligi ta' Hammurabi r-raġel huwa ras id-dar. Iz-żwieġ isir bil-miktub inkella ma jgħoddx. L-għarus iħallas lil missier l-għarusa, jew jixtri l-għarusa minn għand missierha, u lill-għarusa jiktbilha xi haqa mill-gid li jkollu, li tibqa' għaliha wara mewt ir-raġel. Pieni horox kellhom il-miżżewġin u l-għarajjes li jonqsu lil xulxin u jatu wieċ lil haddieħor. Iz-żwieġ huwa sal-mewt; iżda jekk il-mara hi mtajjra, ma taħsibx fid-dar, iġġib il-ġlied, żewġha jista' jħarrikha u jinfired minnha; u jekk ir-raġel hu mtajjar, ma jaħseb x fid-dar u anqas f'martu, l-mara tista' tħarrku, taqbad hwejjigħa u tmur għand missierha. Jekk mara ma jkollhiex ulied, żewġha jista' jizzewweġ waħda oħra. Jekk raġel jinfired minn martu, għax ma għandhiex ulied, iroddilha l-għiež u dak li jkun kitbilha, u jekk ma jkun kitbilha xejn, jatiha flus. Izda jekk il-mara jkollha ħtija ma tieħu l-ebda ħabba minn għand żewġha.

Skond il-ligi tagħna wkoll (*Ara Ordinanza No. 1 del 1873 Tit: I, Cap. III.*) il-miżżewġin jistgħu jinfirdu minnħabba xi ħtijiet kbar ta' wieħed minnhom, u jekk il-ħtija tkun tal-mara tiflef dak li jkun kitbilha żewġha fil-kitba taż-żwieġ. Izda l-ligi tagħna tifred il-miżżewġin bla ma tħoll ir-rabta tagħhom, għalhekk hadd minnhom ma jista' jerga' jizzewweġ.

Il-wirt fil-ligi ta' Hammurabi hu mqassam hekk: Il-għiež tal-omm jirtuh uliedha; jekk ma għandiex ulied jaqa' fuq missierha; dan imbagħad ikollu jrodd lil ħatnu l-ħlas li bih żewwiġu l-bintu.

Jekk raġel jikteb lil martu dar jew għalqa, għandha tħalliha wara mewtha lil wieħed minn uliedha, imma ma tistax tħalliha lil hutha. Jekk raġel jizzewweġ darbtejn u jkollu t-fal miż-żewġ nisa, t-fal jaqsmu l-għiež kull wieħed t'ommu imbagħad jaqsmu l-bqija bejniethom daqsinsaw.

Jekk missier irid johroġ mill-wirt l-wieħed minn uliedu, jħarrku u jekk il-Qorti jsib li t-tifel hu tassew ħati, l-ewwel darba jaħfirhielu, it-tieni darba jħassru mill-wirt ta' missieru.

Armla li għandha t-fal żgħar ma tistax targa' tizzewweġ bla ma jindaħal l-imħallef. Dan jikteb kull ma jinsab fid-dar, jati l-ktiba f'idejn it-tieni raġel, biex jieħu ħsieb id-dar hu u martu, u ma jistgħu jbigħu xejn milli hemm fid-dar. U min jixtri xi haqa li hi ta' wlied l-armla jitlef flusu u dik il-haqa taqa' fuq sidha.

Jekk il-miżżewġin ikollhom xi djun qabel ma żżewġu, kullhadd jagħmel tajjeb għad-dejn tiegħu biss; iżda jekk id-dejn sar wara ż-żwieġ, jagħmlu tajjeb għall-xulxin.

Fil-liġi tal-knisja l-qassis ma jistax ibiġh il-benefizzju jew patrimonju u anqas jissellef fuqu. Liġi bħal din kien għamel Hammurabi għal xi kbarat ta' madwaru li, biex jistgħu jzommu ruħhom tajjeb, kien jatihom xi djar jew raba' bla ma kienu jistgħu jbiġhuh u anqas jissellfu fuqu u anqas iħalluh lil nieshom.

Fil-liġi tagħna hemm kuntratt li jgħidulu *anticresi*, li bih wiehed li jkollu xi dejn, iwelli raba' jew bini f'idejn min silfu biex bil-qbiela u l-kera li jdahhal inaqqas id-dejn u l-imgħax. Dal-kuntratt insibuh ukoll fil-liġi ta' Hammurabi: Jekk wiehed ikun issellef xi flus minn għand neguzjant u jatih il-ġnien tiegħu u jgħidlu: Hu l-frott tal-ġnien tiegħi flok il-flus, jekk in-neguzjant ma jridx, il-frott jibqa' ta' sid il-ġnien, u n-neguzjant jieħu flusu u l-imgħax.

Xiri u bejgħ. Jekk wiehed jitlef xi haġa u mbagħad isibha għand haddieħor u dan igħidlu: Xtrajtha minn għand il-flien u quddiem ix-xhud; jew inkella s-sid igħid: Ingib ix-xhud li dak huwa tiegħi; l-wiehed u l-ieħor igibu x-xhud tagħhom, l-imħallef jiżen u jgħarbel ix-xhieda; il-bejjiegh ikun qisu ħalliel, ix-xerrej jieħu flusu l-ura, u s-sid jieħu ħwejjġu. Jekk ix-xerrej ma jgibx xhud, ikun hu bħala ħalliel; u jekk is-sid ma jgibx xhud il-ħitja taqa' fuqu.

Jekk wiehed f'xi kawża jhedded ix-xhud jehel il-piena li haqqu l-ħati. U jekk tkun kawża ta' mewt, jehel hu wkoll il-piena tal-mewt.

Dawn huma biss xi ftit mill-liġijiet ta' Hammurabi, iżda huma biż-żejjed biex jatuna ħjiel tajjeb kif kienet inrawma s-saltna tiegħu, dik is-saltna kbira u qawwiya li damet għal żmien twil tidli u tifrex fil-bogħod id-dija tagħha bil-għerf, bis-snajja, bil-kitba u bil-għaqal tal-ħakma tagħha.

NINU MAMO